

Kaj je psihologija?¹

Vprašanje *Kaj je psihologija?* spravi psihologa nemara bolj v zadrego kot filozofa vprašanje *Kaj je filozofija?*. Kajti vprašanje o njenem smislu in bistvu konstituira filozofijo veliko bolj, kot jo definira odgovor na to vprašanje. Dejstvo, da se to vprašanje vedno znova poraja, saj nanj ni zadostnega odgovora, je za tistega, ki bi se želel oklicati za filozofa, razlog za ponižnost in ne vzrok ponižanja. V psihologiji pa vprašanje o njenem bistvu ali skromneje o njenem konceptu postavlja pod vprašaj tudi sam obstoj psihologa, saj če ne more točno odgovoriti na to, kaj je, bo zelo težko odgovoril, kaj počne. Psiholog lahko torej le v večno vprašljivi učinkovitosti poskuša upravičiti svojo vlogo specialista, vlogo, ki bi ne povsem nezaželeno v filozofu vzbudila kompleks manjvrednosti.

Ko učinkovitost psihologa opisujemo kot vprašljivo, ne želimo reči, da je iluzorna, radi bi le poudarili, da je ta učinkovitost brez dvoma slabo osnovana, saj ni dokazov, da je res rezultat uporabe kake znanosti. Psihologija nima tako fiksnega položaja, da bi jo lahko razumeli kot boljšo od nakopičenega empirizma, ki je dobesedno kodificiran za namene poučevanja. V resnici iz številnih del v psihologiji dobimo vtis, da mešajo filozofijo brez strogosti z etiko brez zahtev in z medicino brez nadzora. Filozofija brez strogosti, saj je psihologija eklektična pod pretvezo objektivnosti, etika brez zahtev, saj nekritično povezuje etološko izkustvo (npr. izkustvo spovednika, učitelja, vodje, sodnika ...), ter medicina brez nadzora, saj je od treh vrst bolezni, ki so najmanj prepoznavne in najtežje ozdravljive – bolezni kože, bolezni živcev ter duševne

---

1 Predavanje na Collège philosophique, 18. decembra 1956, prvič objavljena v *Revue de Métaphysique et de Morale*, 1958

Besedilo je napisal epistemolog in zgodovinar znanosti Georges Canguilhem

bolezni – preučevanje in zdravljenje zadnjih dveh vedno oskrbovalo psihologijo z opazovanji in hipotezami.

Lahko se torej zdi, da ko postavimo vprašanje *Kaj je psihologija?*, to vprašanje ni niti predrzno niti nerelevantno.

Dolgo smo iskali enotnost, ki je značilna za koncept neke vede v odnosu do njenega predmeta preučevanja. Predmet naj bi narekoval izbiro metode za preučevanje njegovih lastnosti. Toda to je v resnici omejilo znanost na preučevanje nečesa danega, na raziskovanje neke domene. Ko je postalo jasno, da si vsa znanost daje določene podatke in si tako prilagodi svoje področje preučevanja, je koncept znanosti postal bolj odvisen od njene metode kot od predmeta preučevanja. Natančneje, izraz »predmet znanstvenega preučevanja« je dobil nov pomen. Predmet znanosti ni več zgolj posamezno področje problemov, ki jih je treba rešiti, in ovir, ki jih je treba premagati, temveč je tudi namen in cilj subjekta znanosti, specifičen projekt, ki kot tak konstituira teoretsko zavest.

Na vprašanje *Kaj je psihologija?* lahko odgovorimo tako, da prikažemo enotnost tega področja, mnogoterosti metodoloških pristopov navkljub. V to vrsto odgovorov sodi tudi briljanten odgovor, ki ga je prof. Daniel Lagache leta 1947 podal na vprašanje, ki ga je leta 1936 zastavil Edouard Claparède². V njem enotnost psihologije išče v definiciji, da je psihologija splošna teorija vedenja, sinteza eksperimentalne psihologije, klinične psihologije, psihoanalize, socialne psihologije in etnologije.

Ob natančnem pregledu bomo morda rekli, da je ta zveza bolj podobna mirovnemu paktu o soobstajanju, ki so ga sprejeli strokovnjaki, kot pa logično bistvo, pridobljeno z odkritjem konstante različnih primerov. Prof. Lagache išče strinjanje med dvema tendencama: naturalistično (eksperimentalna psihologija) in humanistično (klinična psihologija), pri čemer dobimo vtis, da ima slednja nekoliko večjo težo. To brez dvoma tudi razloži, zakaj živalska psihologija ni vključena v najbolj spornih delih knjige. Vključena je seveda v eksperimentalno psihologijo, ki je v veliki meri psihologija živali, vendar je tudi v njej omejena le na vlogo materiala, na katerem se izvaja metoda. In v resnici je pomembna metoda in

2 *L'unité de la psychologie*, P.U.F., Pariz, 1949

ne predmet preučevanja, d...
na. V nasprotju s pričakov...
kot glede na metodo dolo...
socialna ali etnološka. Vsi...
učevanja: to je človek, naj...
tako smemo govoriti o spl...
vprašanje, ali obstaja kont...
živalskim jezikom, med č...
ne odloča več filozofija te...
tudi psihologija. Psiholog...
jati tistega, za kar je pokli...
tem, ko se psihologija ime...
idejo o človeku. Filozofij...
od kod izvira ta ideja in č...

Ker nismo psihologi, bi s...
drugi poti. Raziskali bom...
enotnost prenese tudi na...
Naš postopek preučevan...
področij lahko raziščemo...
jamo stanje, v katerem s...
enega desetletja). Da ugo...
da znamo prepoznati po...
bili v avtomatizmu izva...
ki jih je zahtevala. Iskan...
nas zahteva, da očrtamo...
zgodovino filozofije in...
namreč smisel vprašanja...
sciplinah in metodah al...
vprašanje še legitimira.

I Psihologija ko

Čeprav beseda psiholog...
mivo, da samostojna ps...
stvih, ne upošteva filoz...

ne predmet preučevanja, da se psihologija lahko imenuje eksperimentalna. V nasprotju s pričakovanji pa se glede na predmet preučevanja bolj kot glede na metodo določa, ali je psihologija klinična, psihoanalitična, socialna ali etnološka. Vsi ti pridevniki kažejo na en sam predmet preučevanja: to je človek, naj govori ali je tiho, naj bo družaben ali ne. Ali tako smemo govoriti o splošni teoriji vedenja, če pa nismo odgovorili na vprašanje, ali obstaja kontinuiteta ali diskontinuiteta med človeškim in živalskim jezikom, med človeško in živalsko družbo? Možno je, da tu ne odloča več filozofija temveč znanost, več znanstvenih ved, med njimi tudi psihologija. Psihologija pa v iskanju svoje definicije ne more presojati tistega, za kar je poklicana, da bo presojala. Tako je neizogibno, da s tem, ko se psihologija imenuje za splošno teorijo o vedenju, utelesi svojo idejo o človeku. Filozofiji je torej treba dovoliti, da psihologijo vpraša, od kod izvira ta ideja in če se morda njen izvor ne skriva v kaki filozofiji.

Ker nismo psihologi, bi se s tem temeljnim vprašanjem radi soočili po drugi poti. Raziskali bomo, ali je enotnost področja tista, ki lahko svojo enotnost prenese tudi na posamične discipline, ki veljajo za psihološke. Naš postopek preučevanja pa zahteva določeno distanco. Prekrivnost področij lahko raziščemo tako, da jih preučimo posamično in primerjamo stanje, v katerem so danes (prof. Lagache je to počel za obdobje enega desetletja). Da ugotovimo, ali se ta področja prekrivajo, je nujno, da znamo prepoznati pomen vsakega od njih, ne v času, ko so se izgubili v avtomatizmu izvajanja, temveč takrat, ko so nastali iz situacije, ki jih je zahtevala. Iskanje odgovora na vprašanje *Kaj je psihologija?* od nas zahteva, da očrtamo zgodovino psihologije, pri čemer upoštevamo zgodovino filozofije in znanosti, ki je njuno teleološka. Prenesti mora namreč smisel vprašanja, kot je bilo to izvirno postavljeno v raznih disciplinah in metodah ali programih, trenutno pomanjkanje katerih pa vprašanje še legitimira.

I Psihologija kot naravoslovna znanost

Čeprav beseda psihologija etimološko pomeni znanost o duši, je zanimivo, da samostojna psihologija, tako v izhodiščih (teoriji?) kot v dejstvih, ne upošteva filozofskih sistemov iz antike, kjer so *psiho*, dušo,

dojemali kot naravno bitje. Študije o duši, so razpete med metafiziko, logiko in fiziko. Aristotelovo delo *O duši* je v resnici delo s področja splošne biologije, eden od spisov je denimo posvečen fiziki. Kot Aristotel in kasneje sholastiki so tudi filozofi v začetku 17. stoletja dušo obravnavali v poglavju v *Fiziki*³. Predmet fizike je naravno organizirano telo, ki ima zmožnost za življenje. Fizika torej dušo razume kot formo živega telesa in ne kot substanco, ki je ločena od materije. Iz tega vidika torej preučevanje organov zaznave, tako zunanjih čutov (utečenih pet čutov) kot notranjih (zdrav razum, fantazija, spomin) ni nič drugačno od preučevanja dihal ali prebavil. Duša je naravni predmet preučevanja, zgolj oblika v hierarhiji oblik, četudi je njena ključna funkcija poznavanje oblik. Znanost duše je del fiziologije v njenem izvornem in univerzalnem pomenu teorije narave.

K temu antičnemu dojemanju se nenehno vrača tudi vidik moderne psihologije: nevrofiziologija (dolgo poznana zgolj kot psihonevrologija, danes pa med drugim tudi kot psihoendokrinologija) in psihopatologija (disciplina medicine). Na tem mestu se ne zdi odveč omeniti, da se je pred dvema revolucijama, ki sta vodili v nastanek sodobne fiziologije – Harveyjevo in Lavoisierjevo – zgodila še ena, nič manj pomembna od teorije o krvnem obtoku ali o dihanju, za katero je poskrbel Galen, ko je po zdravnikih aleksandrske šole Herofilu in Erazistratu, v nasprotju z aristotelsko doktrino, a po sledih Alkmeona, Hipokrata in Platona klinično in eksperimentalno dokazal, da so možgani, in ne srce, organ zaznave in gibanja ter sedež duše. Galen je nepretrgano skupino raziskav, stoletja trajajočo empirično pnevmatologijo, katere ključno delo je teorija o animalnih duhovih, ki jo je na koncu 18. stoletja ovrгла in nadomestila elektronevrologija. Gall, ki je odločen pluralist v svojem razumevanju povezav med fizičnimi funkcijami in možgani, izhaja iz Galena in kljub svojim ekstravagantnostim dominira v raziskavah o možganskih lokalizacijah kar 60 let 19. stoletja vse do vključno z Brocco.

Če povzamemo, tako kakor psihofiziologija in psihopatologija ima tudi današnja psihologija svoje korenine v 2. stoletju.

3 Cf. Scipion du Pleix, *Corps de Philosophie contenant la Logique, la Physique, la Métaphysique et l'Ethique*, Ženeva, 1636 (1. izd. Pariz, 1607)

II Psihologija ko

Zaton aristotelske fizike para-fizike, kot znanost psihologije kot znanost

Za rojstvo sodobne psihologije odgovorni mehanistični

Če realnosti sveta ne postavimo in s čutnega izkustva, potrdimo da je ta mogoč kot potrdimo, torej subjekta izkustva ne poistoveti z materijalnim instrument resnice in

Toda v očeh fizika je teorija irana kot podvzetje, ki je objekt neke znanosti, ki je prisiljen posegati v raziskavo kot fizika zunanjih čutov mehanistična fizika o

A – Fizika zunanjih čutov

Psihologija, znanost o duši, iz dveh razlogov. Prvi razlog jemali resno. Drugi razlog najti razlog za obstoj

Toda na tem mestu duši, veje fizike. Ne določiti želi kvantne konstantami.

4 Cf. Aron Gurwiler, *Thalès*, vol. 2, 19

II Psihologija kot znanost o subjektivnem

Zaton aristotelske fizike v 17. stoletju zaznamuje konec psihologije kot para-fizike, kot znanosti o naravnem objektu in hkrati zaznamuje rojstvo psihologije kot znanosti o subjektivnem.

Za rojstvo sodobne psihologije kot znanosti o mislečem subjektu so odgovorni mehanistični fiziki 17. stoletja⁴.

Če realnosti sveta ne moremo več zamešati z vsebino zaznave, če realnost postavimo in sežemo do nje prek redukcije iluzij normalnega čutnega izkustva, potem kvalitativna oslabitev tega izkustva iz dejstva, da je ta mogoč kot ponarejanje realnega, spodbudi odgovornost samega uma, torej subjekta izkustva. To pomeni, da ta subjekt izkustva, ki se ne poistoveti z matematičnim in mehanističnim razumom, deluje kot inštrument resnice in merilo realnosti.

Toda v očeh fizika je ta odgovornost krivda. Psihologija je torej konstituirana kot podvzetje, ki um razbremeni krivde. Projekt psihologije je projekt neke znanosti, ki, soočena s fiziko, razlaga, zakaj je um po naravi sprva prisiljen posegati v razum v odnosu do realnosti. Psihologija se vzpostavi kot fizika zunanjih čutov, da bi lahko pojasnila protipomene, v katerih je mehanistična fizika odgovorna za delovanje čutov v funkciji spoznanja.

A – Fizika zunanjega čuta

Psihologija, znanost o subjektivnem, se tako pričinja kot psihofizika iz dveh razlogov. Prvič, ker ne more biti manj kot fizika, da bi jo fiziki jemali resno. Drugič, saj mora v naravi oz. v zgradbi človeškega telesa najti razlog za obstoj irealnih ostankov človeškega izkustva.

Toda na tem mestu se ne vračamo na antično pojmovanje znanosti o duši, veje fizike. Nova fizika je izračun. Psihologija jo skuša imitirati. Določiti želi kvantitativne konstante občutenja in odnose med temi konstantami.

⁴ Cf Aron Gurwitsch, *Développement historique de la Gestalt-Psychologie*, v *Thalès*, vol. 2, 1935, str. 167-175

Na tem področju prednjačita Descartes in Malebranche. V *Pravilih za usmerjanje uma* (XII) Descartes zagovarja, da bi morali kvalitativne razlike med čutnimi podatki zožiti na razliko med geometričnimi liki. Tu gre za čutne podatke v pravem pomenu tega izraza, informacije o enem telesu, ki jih zaznajo druga telesa. Tisto, kar zunanji čuti obveščajo, je notranji čut, »fantazija, ki ni nič drugega kot resnično telo, ki ima obliko.« V *Pravilu XIV* Descartes obravnava to, kar bo Kant imenoval intenzivna veličina občutkov (*Kritika čistega uma*, Transcendentalna analitika, anticipacije zaznave): primerjave med osvetljenostjo, med zvoki ... se lahko natančno opišejo le preko analogije z razsežnostjo nekega upodobljenega telesa. Dodamo lahko še, da je Descartes, čeprav ni iznašel izraza in koncepta refleksa, vseeno potrdil stalnost povezave med dražljajem in reakcijo. Vidimo, da se razumevanje psihologije kot matematične fizike zunanjih čutov pričenja z njim, sklone pa se s Fechnerjem. K temu so pripomogli tudi fiziologi, kot je Hermann Helmholtz, ki je deloval navkljub in proti kantovskim zadržkom, ki pa jih je kritiziral Herbart.

Wundt to različico psihologije razširi vse do razsežnosti eksperimentalne psihologije, pri delu pa ga spodbuja upanje, da bo v zakonih o »dejstvih zavesti« prikazal analitični determinizem enake vrste, kakršnega mehanika in fizika pričakujeta od univerzalne znanstvene veljavnosti kot take.

Fechner umre leta 1887, dve leti pred Bergsonovo disertacijo *Essai sur les données immédiates de la conscience* (1889). Wundt umre leta 1920, ko so nekateri njegovi sledilci so še živi, priča pa naj bi bil tudi prvimi napadom psihologov dobre Forme na analitično fiziko zunanjih čutov, ki je hkrati eksperimentalna in matematična. To je v skladu z opažanji Ehrenfelsa o gestalt-kvalitetah (*Ueber Gestaltqualitäten*, 1890), opažanji, ki so značilna tudi za Bergsonove analize o totalitetah, ki jih zaznavamo kot organske oblike, ki prevladajo nad svojimi domnevnimi deli (*Essai*, 2. pogl.).

B – Znanost o notranjem čutu

Toda veda o subjektivnem se ne zamejuje le na razlago fizike zunanjih čutov, temveč se opisuje kot znanost o samozavedanju ali kot veda o

notranjem čutu. Izraz p
iz 18. stoletja. Zgodovi
nesporazumov, ki so se
bil zanje odgovoren.

Ko Descartes na začetku
bolje spoznal in se ji p
janska notranjost, zave
duša o sebi kot čistemu
kot metafizične, ker sl
neposrednem dojema
ni osebna samozaves
no strogost in neoseb
sti zgodnjega 19. stol
Pierre-Paul Royer-Co
sebe«, »Cogito« in »I

Kartezijanska notran
čutom, ki svoje pred
Descartes ta čut za v
vi, da je duša spozna
To je trditev, katere
aristotelovcih duša
posredno, temveč de
očesu, ki vidi vse in
ogledalu ... in podol
in prepoznavanju sv
tezo uporabi v svoji
da oko vidi samega
in je edini, ki pozna

Toda ta odločevaln
de Biran ga v *Mém*
proti Descartesu, k
metode zavedanja

5 Scipion du Ple

6 Id. na 353

notranjem čutu. Izraz psihologija, ki pomeni vedo o jazu (Wolff), izvira iz 18. stoletja. Zgodovino te psihologije lahko beremo kot zgodovino nesporazumov, ki so se pojavili ob Descartesovih *Meditacijah*, ne da bi bil zanje odgovoren.

Ko Descartes na začetku *Meditacije III* obravnava »notranjost«, da bi jo bolje spoznal in se ji približal, v resnici obravnava Mišljenje. Kartezijska notranjost, zavedanje *Ega cogita*, je direktno spoznanje, ki ga ima duša o sebi kot čistem razumevanju. Descartes svoje *Meditacije* označi kot *metafizične*, ker skušajo zajeti naravo in bistvo izreka »Mislim« v neposrednem dojetanju njegovega obstoja. Kartezijska meditacija ni osebna samozavest. Premislek, ki daje zavedanju Jaza matematično strogost in neosebnost, ni tisto opazovanje sebe, ki si ga spiritualisti zgodnjega 19. stoletja ne pomišljajo pripisati Sokratu, da lahko M. Pierre-Paul Royer-Collard Napoleonu zagotovi, da so »Spoznaj samega sebe«, »Cogito« in »Introspekcija« neosvojljiv temelj za prestol in oltar.

Kartezijska notranjost nima nič skupnega z aristotelskim notranjim čutom, ki svoje predmete ustvarja »znotraj glave⁵«. Kot smo videli, ima Descartes ta čut za vidik telesa (*pravilo XIII*). Zato Descartes tudi pravi, da je duša spoznatna neposredno in da je bolj spoznatna kot telo. To je trditev, katere eksplicitno polemiko pogosto prezremo, saj pri aristotelovcih duša ni spoznatna neposredno. Poznavanje duše ni neposredno, temveč deluje zgolj preko odseva. Duša je namreč podobna očesu, ki vidi vse in ne more videti samega sebe drugače kot v odsevu v ogledalu ... in podobno se duša ne vidi in ni spoznatna razen v odsevu in prepoznavanju svojih učinkov⁶. Descartes je ogorčen, ko Gassendi to tezo uporabi v svoji kritiki *Meditacije III*, in se nanjo odzove: »Ne drži, da oko vidi samega sebe, niti ogledalo, duh je tisti, ki vidi samega sebe, in je edini, ki pozna tako ogledalo kot »oko in samega sebe.«

Toda ta odločevalna replika ne pride do dna sholastičnega spora. Maine de Biran ga v *Mémoire sur la décomposition de la pensée* ponovno obrne proti Descartesu, A. Comte ga uporabi proti možnosti introspekcije, tj. metode zavedanja sebe, ki si jo je Pierre-Paul Royer-Collard izposodil

5 Scipion du Pleix, *Physique*, str. 439

6 Id. na 353

od Reida, da bi psihologijo oblikoval v znanstveno propedeutiko metafizike in eksperimentalno upravičil tradicionalne teze spiritualističnega substancializma⁷. Celo Cournot se v svoji modrosti ne brani argumenta, da psihološko opazovanje obravnava predvsem vedenje drugih in ne sebe, opazovalca, da je psihologija bolj podobna modrosti kot pa znanosti in da je »psihološkim dejstvom inherentno, da se bolj prevajajo v aforizme kot pa v teoreme.⁸«

O Descartesu so se motili, ko so mu postavili nasproti empirično psihologijo kot naravno zgodovino jaza – od Lockeja do Ribota in Condillaca, od francoskih ideologov do angleških utilitaristov –, in tudi, ko so v prepričanju, da sledijo njegovi poti, ustanovili racionalno psihologijo, ki temelji na intuiciji substancialnega Jaza.

Kant je še danes znan po trditvi, da če je Wolff svoje novorojence lahko krstil za post-kartezijance (*Psychologia empirica* 1732; *Psychologia rationalis*, 1734), mu ni uspelo, da bi utemeljil njihovo legitimnost. Kant nam po eni strani pokaže, da fenomenalni notranji čut ni nič drugega kot oblika empirične intuicije, ki teži k stapljanju s časom, po drugi strani pa, da je Jaz subjekt vseh apercepcijskih sodb, funkcija organizacije izkustva, o kateri pa ni mogoče imeti znanosti, saj predstavlja transcendentni pogoj vsake znanosti. V *Metafizičnih osnovah naravoslovja* (1786) Kant oporeka, da je psihologija znanost, najsi bo to po podobi matematike ali podobi fizike. Matematična psihologija ne more obstajati na enak način, kot obstaja matematična fizika. Tudi če bi na modifikacije notranjega čuta aplicirali analogno matematiko, ne bi dobili nič pomembnejšega kot geometrijo, omejeno na preučevanje lastnosti ravne črte. Prav tako ne more obstajati eksperimentalna psihologija v smislu, kot se konstituira kemija z uporabo analize in sinteze. Ne moremo eksperimentirati ne na sebi ne na drugih. Notranje opazovanje pa spreminja sam predmet opazovanja. Če pa poskušamo samega sebe ujeti v dejanju opazovanja, lahko to vodi v duševno bolezen. Psihologija je tako lahko le opisna. Njeno pravo mesto je v *Antropologiji* kot propedeutika teoriji spretnosti in previdnosti, ki kulminira i v teoriji o modrosti.

7 *Cours de Philosophie positive*, 1. predavanje

8 *Essai sur les fondements de nos connaissances*, 1851, § 371-376

C – Znanost o intimnem

Če psihologijo, ki jo name moramo zavedati, da je v Ideologi, nasledniki senzualne psihologije, ki je kakor oni lahko proti njim bolje afirmirano kot tako ovrgli teoretiki pri romantičnem psihologu tehnika intimnega dnevnika samota je bila askeza matebrezdelje uradnika. Kartezijane. Biranski *Želim* pa ustajajo. V svoji utesnjeni pisarski analiza ne poenostavlja te element, temveč gre vselej jih kot človek na vodilnem flikt med močjo in odporom ki mu služijo organi, temdušo je nujno, da je uteleobstajati. Samoopazovanje gibanja niti po patologiji položaj med dvema bratrodoktrinarjem pa se je poBirana *Promenade avec l'urg* in delo Antoineta-Aomenjenega, z naslovom *Če Maine de Biran ne physique et du moral de l'chata* (*Recherches sur la* psihologije pozabila, čespa je po Pinelu in skupske šole psihiatrije. Pin

9 objavil njegov sin *Psychiques*, 1843, 2. knjiga

C – Znanost o intimnem čutu

Če psihologijo, ki jo nameravamo ovreči, imenujemo za klasično, se moramo zavedati, da je v psihologiji vedno za nekoga nekdo klasik. Ideologi, nasledniki senzualistov, so lahko imeli za klasično škotsko psihologijo, ki je kakor oni podpirala induktivno metodo le zato, da bi lahko proti njim bolje afirmirala substancialnost duha. Veliko preden so jo kot tako ovrgli teoretiki gestalt psihologije, je atomistična in analitična psihologija senzualistov in ideologov veljala za klasično psihologijo pri romantičnem psihologu Mainu de Biranu. Zanj je bila psihologija tehnika intimnega dnevnika in znanost o intimnem čutu. Descartesova samota je bila askeza matematika. Samota Mainea de Birana pa je bilo brezdelje uradnika. Kartezijanski *Mislím sam v sebi ustanavlja mišljenje*. Biranski *Želim* pa ustanavlja zavest za sebe v nasprotju z zunanjo stvarjo. V svoji utesnjeni pisarni je Maine de Biran odkril, da psihološka analiza ne poenostavlja temveč zapleta, da psihično stanje ni en sam element, temveč gre vselej že za odnos. Prišel je do dveh zaključkov, ki jih kot človek na vodilnem položaju ni pričakoval: zavest zahteva konflikt med močjo in odporom; človek ni, kot je mislil Bonald, intelekt, ki mu služijo organi, temveč je živ organizem, ki mu služi intelekt. Za dušo je nujno, da je utelešena, zato psihologija brez biologije ne more obstajati. Samoopazovanje pa ne izniči potrebe po fiziologiji hotnega gibanja niti po patologiji afektivnosti. Maine de Biran zaseda edinstven položaj med dvema bratoma Royer-Collard. Psihiater ga je presojal, z doktrinarjem pa se je pogovarjal. Tako imamo danes delo Mainea de Birana *Promenade avec M. Royer-Collard dans les jardins de Luxembourg* in delo Antoineta-Athanasea Royer-Collarda, mlajšega brata prej omenjenega, z naslovom *Examen de la Doctrine de Maine de Biran*⁹. Če Maine de Biran ne bi bral in prespraševal Cabanisa (*Rapports du physique et du moral de l'homme*, 1798), če ne bi bral in prespraševal Bichata (*Recherches sur la Vie et la Mort*, 1800), bi ga zgodovina patološke psihologije pozabila, česar pa ne more storiti. Drugi brat Royer-Collard pa je po Pinelu in skupaj z Esquirolom eden od ustanoviteljev francoske šole psihiatrije. Pinel je zagovarjal, da so duševno bolni kot drugi

⁹ objavil njegov sin Hyacinthe Royer-Collard (v *Annales Médico-Psychologiques*, 1843, 2. knjiga, str. 1)

III Psihologija kot znanost o reakcijah in vedenju

Ko je Maine de Biran predlagal, da človeka definiramo kot živ organizem, ki mu služi intelekt, je postavil temelje, na katerih se v 19. stoletju oblikuje nova psihologija. To je storil bolje kot Gall, ki je po Lelutu, menil, »da človek ni intelekt, temveč volja, ki ji služijo organi¹⁰. Hkrati je Maine de Biran psihologiji določil njene meje, saj je v svojem delu *Anthropologie* človeško življenje umestil med živalsko in duhovno življenje.

V 19. stoletju se poleg psihologije kot živčne in mentalne patologije, kot fizike zunanjih čutov in kot znanost o notranjem in intimnem čutu, razvija tudi biologija človeškega vedenja. Menimo, da za to obstajajo sledeči razlogi. Znanstveni razlog je konstitucija biologije kot splošne teorije o odnosih med organizmi in okolji, ki označuje konec verovanja v obstoj ločenega človeškega reda. Tehnični in ekonomski razlog je poznavanje razvoja industrijskega režima, ki pozornost usmerja k industrijskemu značaju človeške vrste in ki označuje konec verovanja v spoštovanje spekulativnega mišljenja. Politične razloge pa lahko povzamemo kot konec verovanja v vrednost družbenega privilegija in kot razširjanje egalitarizma. V njem vojaško služenje in javno šolstvo postaneta nalogi države, enakost pred vojaškimi ter civilnimi dolžnostmi (vsakemu po njegovem delu, po njegovih nalogah, po njegovih zaslugah) pa je osnova, čeprav pogosto spregledana, za pojav, značilen za moderne družbe: razširjena praksa strokovnosti v najširšem pomenu kot določanje usposobljenosti in razkrivanje simulacij.

Kar po našem mnenju psihologijo vedenja ločuje od drugih vrst psiholoških raziskovanj, je njena nezmožnost, da zajame in jasno prikaže svoj izhodiščni projekt. Če se med ustanovitvenimi načrti zgodnejših tipov psihologije nekateri zdijo kot filozofski nesmisel, se tu, kjer se zavrača vse povezave s filozofsko teorijo, pojavlja vprašanje, ali je takšno psihološko raziskovanje sploh smiselno. Ko pod budnim očesom biologije sprejme, da bo postala objektivna veda o spretnostih, reakcijah in vedenju, ta psihologija s svojimi psihologi vred pozabi svoje specifično

¹⁰ *Qu'est-ce que la phrénologie? Ou Essai sur la signification et la valeur des systèmes de psychologie en général et de celui de Gall, en particulier*, Paris, 1836, str. 401

vedenje uvrstiti v odnosu do zgodovinskih okoliščin in socialnih okolij, ki so vodila do razvoja teh metod in tehnik in do uveljavitve njihovih uslug.

Ko Nietzsche izrisuje psihologijo psihologa v 19. stoletju, piše: »Mi, psihologi prihodnosti, ... instrument, ki želi poznati samega sebe, razumemo skoraj kot znak izrojenosti. Mi smo instrumenti poznavanja in želimo imeti vso naivnost in natančnost instrumenta, zato se ne smemo analizirati in se poznati.«¹¹ Osupljiv nesporazum, a vendar kako pomenljiv! Psiholog želi biti inštrument, ne da bi skušal razumeti, inštrument koga ali česa je. Zdi se, da je bil Nietzsche bolj navdahnjen, ko je na začetku *H genealogiji morale* ubadal z enigmo angleških psihologov, torej utilitaristov, ki jih zaposluje geneza moralnih občutenj. Spraševal se je, kaj je psihologe potisnilo proti cinizmu, ko so razlagali človeško vedenje z interesom, uporabnostjo in pozabo teh temeljev človeške motivacije. In prav ob delu psihologov 19. stoletja se Nietzsche začasno odpove vsakemu cinizmu, torej vsakršni lucidnosti.

Ideja utilitarnosti kot načela psihologije je izhajala iz filozofsko zavedanje človeške narave kot moči orodij (Hume, Burke), in, bolj prozaično, iz definicije človeka kot izdelovalca orodij (Enciklopedisti, Adam Smith, Franklin). Toda zdi se, da načelo biološke psihologije vedenja ne deluje na enak način kot eksplicitno filozofsko zavedanje, saj se lahko izvaja le pod pogojem, da ostane neformulirano. To načelo je definicija človeka samega kot orodja. V utilitarizmu, ki implicira, da je nekaj uporabno za človeka, je ideja človeka, ki presoja o uporabnosti, nasledila instrumentalizem, ki je pomenil idejo uporabnosti človeka, idejo človeka kot sredstva uporabnosti. Inteligenca ni več tisto, kar ustvari organe in jih uporablja, temveč tisto, kar organom služi. Ni naključje, da moramo zgodovinski izvor psihologije reakcij iskati v delih, ki jih je spodbudilo odkritje osebne enačbe astronomov, ki so uporabljali teleskop (Maskelyne, 1796). Človeka se je najprej preučevalo kot instrument znanstvenega instrumenta, nato šele kot instrument vsakega instrumenta.

Raziskave zakonov prilagoditve in učenja, raziskave o povezavah med učenjem in sposobnostih, o odkrivanju in merjenju sposobnosti, o

11 *Volja do moči*, 3. knjiga

pogojih za učinkovitost in pro
pin) – raziskave, ki jih ni mo
ciji ali orientaciji – vse prizna
narava človeka je, da je orodi
njegovo mesto, k njegovi nalo

Nietzsche utemeljeno reče, d
instrumenti« tega preučevan
tivno spoznanje, četudi dete
newtonski determinizem, k
temveč raje statistični deter
biometrije. In končno, kakš
druge velike sile? Kaj je tist
ljudmi iz sebe izdelajo instr
instrumente?

V drugih tipih psihologije
tranja zavest, načelo, ki ga p
človeku v odnosu z resnico s
duša beži, ob besedi zavest
da ni več ideje o človeku, k
orodja. Toda, da lahko obsta
postavljena zgolj na raven c
neka vrednost, je nujno, da v
ki je potrebna, da se priskr
projekta psihologije ne črp
ra s svojim načinom, kako
nasprotovanjem navkljub.
aplikacijo ter da uporaba r
psihologa potrebuje poroč
enačimo teoretika psiholo
poznati, da je sodobni psih
»znanost« je navdihnjena :
-tehnično okolje in ne n
daje vtis veljave in stroko
je človeško vedenje, skor
dobro zavedanje vodilneg
odnosih. Prav zato prispu

pogojih za učinkovitost in produktivnost (tako posameznikov kot skupin) – raziskave, ki jih ni mogoče ločiti od njihovih aplikacij v selekciji ali orientaciji – vse priznavajo, da imajo skupni implicitni postulat: narava človeka je, da je orodje, njegova naloga je, da se ga postavi na njegovo mesto, k njegovi nalogi.

Nietzsche utemeljeno reče, da psihologi želijo biti »naivni in precizni instrumenti« tega preučevanja človeka. Prizadevajo si doseči objektivno spoznanje, četudi determinizem, ki ga preučujejo, danes ni več newtonski determinizem, ki so ga poznali prvi fiziki 19. stoletja, temveč raje statistični determinizem, ki vse bolj temelji na rezultatih biometrije. In končno, kakšen je smisel tega instrumentalizma kot druge velike sile? Kaj je tisto, kar psihologe sili ali spodbudi, da med ljudmi iz sebe izdelajo instrumente z ambicijo obravnavati ljudi kot instrumente?

V drugih tipih psihologije je duša ali subjekt, naravna oblika ali notranja zavest, načelo, ki ga postavimo, da upravičimo določeno idejo o človeku v odnosu z resnico stvari. Toda za psihologijo, kjer se od besede duša beži, ob besedi zavest pa smeje, je resnica o človeku v dejstvu, da ni več ideje o človeku, ki bi imel drugačno vrednost kot vrednost orodja. Toda, da lahko obstaja ideja o orodju, je nujno, da vsaka ideja ni postavljena zgolj na raven orodja. Prav tako, da se lahko orodju pripiše neka vrednost, je nujno, da vsaka vrednost ni enaka podrejeni vrednosti, ki je potrebna, da se priskrbi drugo orodje. Če torej psiholog svojega projekta psihologije ne črpa iz ideje o človeku, ali ga lahko legitimira s svojim načinom, kako človeka uporabi? Menimo, da, nekaterim nasprotovanjem navkljub. Ta tip psihologije razlikuje med teorijo in aplikacijo ter da uporaba ni le dejstvo psihologa temveč tistega, ki od psihologa potrebuje poročila ali diagnostiko. Odgovarjamo, da, če že enačimo teoretika psihologije s profesorjem psihologije, moramo pripoznati, da je sodobni psiholog najpogosteje poklicni praktik, katerega »znanost« je navdihnjena z raziskavami zakonov prilagoditve na socio-tehnično okolje in ne na naravno okolje, kar njegovim »meritvam« daje vtis veljave in strokovnosti. Tako vedenje psihologa, ki preučuje človeško vedenje, skoraj nujno vsebuje prepričanje o večvrednosti, dobro zavedanje vodilnega in mentaliteto menedžerja v medosebnih odnosih. Prav zato prispemo do ciničnega vprašanja: Kdo določi, da

so psihologi instrumenti instrumentalizma? Po čem prepoznamo tiste ljudi, ki smejo človeku-instrumentu določiti vlogo in funkcijo? Kdo usmerja usmerjevalce?

Sami se na tem mestu nedvomno ne bomo opredeljevali glede zmožnosti in tehnike. Najsi bodo dobri ali slabi psihologi, torej spretno izurjeni tehniki ali škodljivi po neumnosti, ki jo zakon ne kaznuje; to tu ni vprašanje. Vprašanje je, ali neka znanost ali znanstvena tehnika ne vsebuje ideje, ki ji daje njen pomen. V *Introduction à la Psychologie* Paul Guillaume ustvari psihologijo človeka, ki je postavljen pred test. Testirani se brani takšne preizkave, boji se, da proti njemu ne izvajajo kakšnega dejanja. Guillaume v tem stanju duha vidi implicitno prepoznavanje učinkovitosti testa. Lahko pa v njem vidimo tudi zametek psihologije tistega, ki testira. Samoobramba testiranega je odpor do tega, da te kot insekta obravnava človek, v katerem ne prepoznaš avtoritete, ki bi mu narekovala, kaj je in kaj mora početi. Obravnavati »kot insekta«, je Stendhalov izraz, ki si ga je izposodil od Curvierja¹². In če psihologa obravnavamo kot insekta, če na grozo Kinseyja na primer upoštevamo Stendhalov priporočilo?

Drugače povedano, psihologija reakcij in vedenja v 19. in 20. stoletju se je želela osamosvojiti, se ločiti od vse filozofije in od spekulacij, ki idejo o človeku iščejo onstran bioloških in socioloških danosti. Toda ta psihologija se ni mogla izogniti vplivu na vedenje tistih, ki pridobivajo njene rezultate. Vprašanje »Kaj je psihologija?«, v kolikor filozofiji ni več dovoljeno, da išče odgovor nanj, postane »Kaj hočejo doseči psihologi, ko počnejo, kar počnejo? V čigavem imenu so se postavili za psihologe?« Ko Gideon rekrutira poveljnika Izrealcev, da bi Midjance potisnil nazaj preko Jordana, uporabi dvostopenjski test, ki mu omogoči, da obdrži najprej deset tisoč ljudi od dvaintrideset tisoč, nato pa le tristo od deset tisoč (Sveto pismo: Sodniki, 7). Toda ta test dolguje Vsemogočnemu tako namen kot postopek izbora. Da izberemo tistega, ki izbira, moramo običajno preseči raven tehničnih postopkov izbora. Znotraj znanstvene psihologije pa ostaja vprašanje: Kdo ima, ne zmožnosti, temveč misijo, da postane psiholog? Psihologija še vedno temelji na dvojnosti, a ne več dvojnosti faktične zavesti in norm, ki jih prinaša

12 citat iz *Mémoire d'un Touriste*, ed. Calmann-Lévy, 2. knjiga, str. 23

ideja o človeku, ampak dvojnosti specialistov, ki sami sebi nalagajo

Pri Kantu in pri Maine de Biran kar pomeni, da se kljub dvoumnosti uvršča v filozofijo. Pri Kantu splošno deluje kot splošna teorija spretnosti. Če te psihologije ne moremo tako uvrstiti znotraj filozofije, niti ne okličemo za psihologa ter za psihologa more prepovedati filozofiji, da se ne pomeže v položaju psihologije, ki je slabo definirana. Filozofijo pri tem vodi njena spominja na mišljenjsko prepoved cinizma, in ki jo privede, da se sicer rojenih nespecialistov.

In tako filozofija psihologiji za kaj nameravaš, da lahko vem, lahko poskusi psihologa usmeriti izhodu na ulico Saint-Jacques, se povzpneš, se približaš Pantalonu, pa se po ulici spustiš, se brez č...

prevedla Sonja Debevc

ideja o človeku, ampak dvojnosti mase subjektov in korporativne elite specialistov, ki sami sebi nalagajo misijo.

Pri Kantu in pri Maine de Biranu se psihologija uvršča v *Antropologijo*, kar pomeni, da se kljub dvoumnosti tega izraza, ki je dandanes v modi, uvršča v filozofijo. Pri Kantu splošna teorija človeških zmožnosti ostaja povezana z neko teorijo modrosti. Instrumentalistična psihologija pa deluje kot splošna teorija spretnosti brez kakršnekoli povezave z modrostjo. Če te psihologije ne moremo definirati z idejo o človeku in je tako uvrstiti znotraj filozofije, ne moremo nikomur prepovedati, da se okliče za psihologa ter za psihologijo okliče, karkoli počne. Nič pa ne more prepovedati filozofiji, da se še naprej sprašuje o slabo definiranem položaju psihologije, ki je slabo definirana kot znanosti in tudi kot tehnika. Filozofijo pri tem vodi njena konstitutivna naivnost, ki kaj malo spominja na mišljenjsko preproščino, da ne izključuje provizoričnega cinizma, in ki jo privede, da se spet vrne na stran ljudstva, torej na stran rojenih nespecialistov.

In tako filozofija psihologiji zelo vulgarno zastavi vprašanje: povej mi, kaj nameravaš, da lahko vem, kdo si. Toda enkrat ni nobenkrat; filozof lahko poskusi psihologa usmeriti in mu reči: ko izstopiš iz Sorbone pri izhodu na ulico Saint-Jacques, se lahko po njej povzpneš ali spustiš. Če se povzpneš, se približaš Panteonu, počivališču nekaj velikih ljudi. Če pa se po ulici spustiš, se brez dvoma napotiš proti policijski prefekturi.

prevedla Sonja Debevc